

DOI: 10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.26

УДК: 343.1

Єрмаков Ю. О.,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕДМЕТИ, ЯК МАТЕРІАЛЬНІ СЛІДИ ТА ОБ'ЄКТИ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ НАДР

Актуальність статті полягає в тому, що процес виявлення кримінальних правопорушень та осіб, які їх готують або вчинили, заснований на пізнанні події правопорушення шляхом вичленення з навколишнього середовища змін, які виникли у зв'язку з його підготовкою або здійсненням. Ці зміни можуть бути виявлені по залишених слідах на елементах середовища, якими є предмети і тому до об'єктів пошукової діяльності відносяться предмети фізичного світу, які можуть мати ознаки кримінального правопорушення. Характеризуючи специфічні риси процесу пошуку слідів, що виникають в матеріальній сфері в результаті незаконної діяльності з видобутку корисних копалин, в першу чергу необхідно відзначити, що суб'єкт пізнання (оперативний працівник) повинен чітко з'ясувати для себе які саме предмети (за їх зовнішніми ознаками або знаходженням у певному місці) можуть містити у собі сліди кримінального правопорушення. У статті виокремлено предмети, як матеріальні сліди та об'єкти пошукової діяльності під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр. Зазначено, що процес виявлення кримінальних правопорушень та осіб, які їх готують або вчинили, заснований на пізнанні події правопорушення шляхом вичленення з навколишнього середовища змін, які виникли у зв'язку з його підготовкою або вчиненням. Зміни можуть бути виявлені по залишених слідах на елементах середовища, якими є предмети і тому до об'єктів пошукової діяльності віднесено предмети фізичного світу, які можуть мати ознаки кримінального правопорушення. Зазначено, що перелік цих предметів залежить від етапу злочинних дій. Предмети фізичного світу, як об'єкт пошукової діяльності у сфері використання та охорони надр нами розглядаються з двох позицій: як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, що само по собі вже є ознакою здійснення незаконного видобування корисних копалин та як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, що визначається як об'єкт пошукової діяльності тільки при наявності певних обставин (або ознак), що свідчать про можливість їх використання із злочинною метою, тобто, певні предмети наявні у певному місці або у певної особи в поєднанні з іншою оперативною інформацією.

Ключові слова: сфера використання та охорони надр, кримінальне правопорушення, виявлення, об'єкти пошукової діяльності, матеріальні сліди, предмети.

Актуальність теми. Процес виявлення кримінальних правопорушень та осіб, які їх готують або вчинили, заснований на пізнанні події правопорушення шляхом вичленення з навколишнього середовища змін, які виникли у зв'язку з його підготовкою або здійсненням. Ці зміни можуть бути

виявлені по залишених слідах на елементах середовища, якими є предмети і тому до об'єктів пошукової діяльності відносяться предмети фізичного світу, які можуть мати ознаки кримінального правопорушення. Характеризуючи специфічні риси процесу пошуку слідів, що виникають в матеріальній сфері в результаті незаконної діяльності з видобутку корисних копалин, в першу чергу необхідно відзначити, що суб'єкт пізнання (оперативний працівник) повинен чітко з'ясувати для себе які саме предмети (за їх зовнішніми ознаками або знаходженням у певному місці) можуть містити у собі сліди кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує ряд наукових розробок присвячених виокремленню предметів, як матеріальних слідів, об'єктів пошукової діяльності під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр. Вагомий внесок у вивчення досліджуваних питань зробили такі вчені, як Н.В. Нетеса, А.С. Вербієць, Л.С. Хмуровська, О.П. Шем'яков та інші вчені. Науковці також виокремлювали об'єкти пошукової діяльності для окремих видів корисних копалин: О.Ю. Татаров, С.І.Марко зазначили, що під час незаконного видобутку бурштину предметами можуть бути підручні господарські засоби: лом, лопата, кирка, пилка, молот, а також спеціальні пристрої: електричні насоси, перекачувальні насосні станції, з метою підключення яких до електричного струму використовують портативні дизельні або бензинові генератори; водяні мотопомпи заводського чи кустарного виробництва, призначені для подачі води під тиском, та обладнання до них, гідропомпові агрегати [1, с. 278]; Ю.А. Казанцев визначив, що під час незаконного видобутку дорогоцінних металів, об'єктами пошукової діяльності можуть бути велика сума грошей, хімікати для аналізу вмісту дорогоцінних металів, ваги для їх зважування, ступка, магніт для очищення дорогоцінного металу від сторонніх сумішей та інші прилади, які дозволяють встановити цінність і категорії дорогоцінних металів та/або каміння, (у випадку якщо ці предмети наявні в особі, яка знаходиться в місцях видобутку) [2, с. 151–156].

Метою статті є виокремлення предметів, як матеріальних слідів та об'єктів пошукової діяльності під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з особливостей функціонування об'єкта сфери використання та охорони надр та здійснення надрокористування у певній формі (або наявності знань про можливий незаконний видобуток у певному місці (родовищі), конкретних корисних копалин, можна визначити найбільш вірогідні напрями пошуку предметів - слідів матеріального характеру, що містять відомості про протиправність (злочинність) діяння. Зрозуміло, що перелік таких предметів може бути безмежний і тому ми надаємо їх класифікацію в залежності від значення для оперативних підрозділів. Їх можна умовно розділити за певним критерієм – за етапом незаконної діяльності, оскільки оперативні працівники здійснюють виявлення кримінальних правопорушень саме за таким критерієм.

На першому етапі, під час підготовки до незаконного надрокористування, об'єктом оперативного пошуку є: предмети, що самі по собі не містять пошукових ознак, але їх знаходження у певному місці (або у певної особи) може свідчити про підготовку до кримінального

правопорушення (наприклад, наявність у сторонньої особи, яка знаходиться в місцях видобутку великої суми грошей, мотопомпи або приладдя до неї; ультразвукове обладнання, за допомогою якого здійснюється відшукування під заляганням шару ґрунту місць, де залягають корисні копалини; зразки гірських порід і руд, дублікатів проб корисних копалин, які можуть бути використані при подальшому вивченні надр, розвідці та розробці родовищ корисних копалин [3, с. 168])

На другому етапі, який ми позиціонуємо як видобуток копалин, про незаконну діяльність можуть свідчити наступні предмети: обладнання та техніка, яка використовується для проведення робіт; видобута сировина; засоби транспортування. При видобутку предметами пошуку також будуть приміщення, земельні ділянки, споруди, будівлі, житлові приміщення, що використовуються для господарської діяльності (власні або орендовані), виробниче обладнання, кошти, що здобуті в результаті незаконної діяльності, електронні носії інформації тощо. Основним завданням, яке вирішується при пошуку предметів, що свідчать про злочинну діяльність на цьому етапі [4, с. 56] – встановлення ознак видобутку корисних копалин саме державного значення. Стосовно корисних копалин, то вони є основним об'єктом пошукової діяльності як предмети фізичного світу, але з певними припущенням. Корисні копалини - природні мінеральні речовини, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки [5], а саме: газоподібні (газ природний, газ сланцевих товщ, газ, розчинений у нафті, тощо), рідкі (нафта, конденсат, бітум нафтовий) і тверді (антрацит, буре вугілля, кам'яне вугілля, сланці, торф) горючі корисні копалини; металічні руди чорних (залізні, марганцеві, хромові), кольорових (алюмінієві, вольфраміві, кобальтові, магнієві, мідні, нікелеві, олов'яні, ртутні, свинцеві, титанові, цинкові тощо), благородних (золота, срібла, металів платинової групи), розсіяних (галієві, селенові, кадмієві, талієві тощо) радіоактивних (торієві та уранові) металів, а також рідкіснометалеві та рідкісноземельні (ванадієві, літієві, стронцієві, цирконієві тощо) металічні руди; низка різноманітних вогнетривких (азбест, глина, доломіт, кварцит, пісок, пісковик тощо), флюсових (вапняк, доломіт, флюорит), хімічних (бром, йод, крейда, озокерит, сіль кам'яна, сіль калійна, сіль магнієва, сірка тощо), агрохімічних (апатит, вапняк, гіпс, фосфорити, глауконіт тощо), абразивних (алмаз технічний, гранат, кварц, кремій тощо), оптичних і п'єзооптичних (ісландський шпат, кварц, п'єзокварц, флюорит), електро- та радіотехнічних (графіт, мусковіт, тальк, шунгіт тощо), адсорбційних (бентоніт, діатоміт, опока тощо), ювелірних (алмаз, бурштин, діоптаз, евклаз, жадеїт (імперіал), рубін, сапфір, смарагд, топаз, хризоліт, кришталь гірський тощо), ювелірно-виробних (агат, бірюза, лабрадор, нефрит, онікс, халцедон тощо), виробних (гагат, кварцит кольоровий, кремій візерунчастий, порфірит тощо), скляних і фарфоро-фаянсових (каолін первинний, вторинний і лужний, ліпарит, нефелін тощо), цементних (вапняк, гіпс, глина, крейда, мергель тощо), піщано-гравійних (галька, гравій, ракушка тощо), цегельно-черепичних (алеврит, алевроліт, аргіліт, глина легкоплавка тощо) неметалічних сировин, а також неметалічні сировини для облицювальних матеріалів (габро, діабаз, діорит, мармур тощо), для мінеральних пігментів (глауконіт, глина фарбова тощо), для грудкування залізородних концентратів (глина, пісок, глина

бентонітова), для пиляних стінових матеріалів (вапняк, мергель, опока, туф тощо), для легких заповнювачів бетону (амфіболіт, андезит-базальт, аргіліт, сланець тощо), для бутового каменю (гнейс, ліпарит, мігматит, ріоліт тощо), для покриття доріг (асфальти та бітуми), для приготування бурових розчинів (барит, бішофіт, глина бентонітова) та для виробництва кристалічного кремнію (пісковик кварцитовидний); підземні (мінеральні, питні, промислові, теплоенергетичні, технічні) та поверхневі (ропа) води [6].

Окрім цього переліку, корисні копалини, як об'єкт пошукової діяльності, мають певні особливості, а саме:

- розрізняють основні корисні копалини (корисні копалини, що визначають промислове значення родовища, напрям його промислового використання і назву), а також супутні корисні копалини (корисні копалини, видобуток яких здійснюється разом з основними корисними копалинами, а вилучення і промислове використання технологічно можливі та економічно доцільні у процесі переробки основної мінеральної сировини) [6];

- до об'єкту пошуку відносяться лише корисні копалини загальнодержавного значення (склад кримінального правопорушення утворює незаконне видобування як основних, так і супутніх корисних копалин, якщо вони не є загальнопоширеними (до загальнопоширених відносяться корисні копалини місцевого значення (виключенням є випадки, коли має місце незаконне видобування сировини з дуже низькою концентрацією мінеральних речовин або у важкодоступних пластах надр, що пов'язано із занадто не вигідними для підприємницької діяльності економічними витратами [7, с. 45]);

- родовища окремих корисних копалин, які загалом віднесені до числа корисних копалин місцевого значення, за рішенням Державної комісії по запасах корисних копалин можуть бути віднесені до числа родовищ корисних копалин загальнодержавного значення (наприклад, якщо те чи інше родовище піску буде віднесене уповноваженим державним органом до числа родовищ піщано-гравійної сировини, то такий пісок визнаватиметься корисною копалиною місцевого значення, а якщо до числа родовищ неметалічних вогнетривких чи формувальних сировин або до числа неметалічних сировин для грудкування залізорудних концентратів, то - корисною копалиною загальнодержавного значення). Те саме стосується і таких корисних копалин, як вапняк, гіпс, сапропель та крейда [8, с. 151];

- до об'єктів пошуку відносяться також техногенні родовища корисних копалин - це відходи, які утворюються у процесі добування, збагачування, переробки, транспортування, зберігання корисних копалин у вигляді розкритих порід, хвостів флотації і гравітації, фосфогіпсу, дефекату, металургійних шлаків, золошлаків, різноманітних шлаків, мулу, стічних вод тощо [3, с. 30] (існує значна кількість безгосподарських промислових відходів, але згідно статті 13 Конституції України [9] надра, як природний ресурс, складають собою об'єкт права власності Українського народу), тому якщо ці відходи - залишки корисних копалин загальнодержавного значення, вони теж є об'єктом пошукової діяльності;

- фактом відокремлення надр від поверхневого шару землі в процесі видобування корисних копалин є мета та спосіб використання просторів природного середовища: у випадках вилучення з надр будь-якої природної

речовини (незалежно від ступеня її користі) здійснюється надкористування, а при іншому способі використанні таких просторів має місце користування поверхнею землі (наприклад, процес видобування підземних вод: переміщення вод без відриву від природного середовища по штучним каналам, тунелям, трубопроводам, навіть з використанням технічних засобів примусової циркуляції, є потенційно корисною антропогенною діяльністю, що забезпечує, в залежності від цільового використання цих вод, - водокористування або надкористування у вигляді добування води як корисної копалини [3, с. 28–29]);

- видобування корисних копалин може відбуватися шляхом видобування без зміни агрегатного стану корисної копалини (підземний, відкритий, свердловинний, морський (підводний) способи); шляхом видобування зі зміною агрегатного стану корисної копалини (підземна газифікація вугілля, підземна виплавка сірки, підземне вилуговування солей тощо).

Аналізуючи оперативні матеріали можна дійти таких висновків: найчастіше об'єктами пошуку були корисні копалини: дорогоцінне (напівдорогоцінне) каміння органогенного утворення (2,5 %), вугілля (17,2 %); підземна прісна вода (8,6 %), піщано-гравійна суміш (14,8 %), пісок формувальний (7,4 %), туф (6,2 %), камінь-пісковик (4,9 %), мінеральні води (2,5 %), глиняно-кам'яна суміш (22,1 %), граніт (9,8 %), залізна та кварцит-магнетитова руди (1,2 %), дорогоцінні метали (2,5 %).

На цьому етапі, перелік предметів, що самі по собі не містять ознак злочину, але їх знаходження у певному місці (або у певної особи) може свідчити про підготовку або вчинення кримінального правопорушення (перелік таких предметів залежить від виду корисних копалин та способу їх видобутку):

- коли корисні копалини добуваються камерним способом, об'єктом оперативного пошуку є предмети: ручні механічні засоби (кирки, молотки, лопати), іноді – відбійні молотки, шахтні лебідки, вагонетки для підйому видобутого вугілля, компресори, електропускачі для подачі повітря для роботи відбійними молотками, навантажувачі;

- коли видобування корисних копалин здійснюється відкритим способом (кар'єри, котловани), предметом є екскаватори, бульдозери;

- коли об'єктом оперативного пошуку є бурштин, предметами можуть бути саморобні гідропомпові агрегати, що складаються з декількох частин (забірна частина: пожежний шланг великого діаметра (140 мм), що опускається у водний об'єкт – джерело забору води); подавальна частина: потужний гідронасос на основі двигунів від автомобілів марок BMW, Audi, Mercedes, Volkswagen та пожежний шланг діаметром 100 мм довжиною 20–300 (до 500–800) м з редуктором на кінці); нагнітальна частина: гумовий шланг малого діаметра (80 мм) з циліндричним сталевим наконечником - брандспойтом, що на кінці обладнаний міцними гострокутними зубцями) [10, с. 120]; інші засоби, які використовують злочинці: гужовий транспорт, легкові та вантажні автомобілі, мотоцикли (часто в триколісний мотоцикл замість коляски-люльки монтують мотопомпу, освітлювальні засоби, прилади нічного бачення, біноклі, засоби зв'язку, інші технічні засоби [1, с. 278]. Ми навмисне детально описуємо ці предмети з метою довести, що їх

наявність по за межами родовищ, не у місцях пошукової діяльності – може не становити оперативної зацікавленості.

Також об'єктами пошукової діяльності є інші засоби вчинення незаконного видобутку, як предмети використовувані злочинцями для забезпечення можливості вчинення кримінального правопорушення (23,4 %); технічні засоби зміни параметрів технологічного процесу (8,6 %), які використовуються для вимірювання на різних технологічних стадіях і можуть містити конструктивні зміни, внесені злочинцями; комп'ютерне та поліграфічне обладнання, що використовується злочинцями для вчинення злочину (3,7 %), в тому числі і для підробки документів; кошти (38,1 %): у готівковій формі; у безготівковій формі; інші предмети, що не є носіями рукописної та друкованої інформації, але містять матеріальні сліди злочинних дій (3,7 %) (предмети, пов'язані з трудовою діяльністю правопорушника (печатки, штампи, бланки, сервери, накопичувачі тощо).

Висновки. Таким чином предмети фізичного світу, як об'єкт пошукової діяльності у сфері використання та охорони надр розглядаються з двох позицій: як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, що само по собі вже є ознакою здійснення незаконного видобування корисних копалин та як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, що визначається як об'єкт пошукової діяльності тільки при наявності певних обставин (або ознак), що свідчать про можливість їх використання із злочинною метою, тобто, певні предмети наявні у певному місці або у певної особи в поєднанні з іншою оперативною інформацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марко С. І., Татаров О. Ю. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 2. С. 273–285.
2. Казанцев Ю.А. Методика виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом дорогоцінних металів: збірник матеріалів науково-теоретичної конференції [«Проблеми підвищення ефективності державного управління в правоохоронній діяльності»] (Київ, 10 вересня 2006 р.). К., Академія управління, 2006. С. 151–156.
3. Шем'яков О. П. Правове регулювання використання та охорони надр: дис.. ... канд. юрид. наук:12.00.06. Х., 2003. 208 с.
4. Руденко О.О. Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й. Незаконна господарська діяльність, засоби запобігання та викриття : наук.-практ. посіб. К. : КНТ, 2009. 160 с.
5. Гірничий закон України : Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1127-14>.
6. Перелік корисних копалин загальнодержавного значення: постанова КМУ № 827 від 12 грудня 1994 р. (із змінами та доповненнями на 28 вересня 2000 р.) // Офіційний Вісник України. 2000. №40.

7. Нетеса Н.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2012. 233 с.
8. Дудоров О.О., Комарницький М.В., Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні: монографія. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Голос України від 13 липня 1996 р. № 128 (1378).
10. Волненко С.О., Мельничук Г.В., Курепа Я.С. Старательські способи видобутку бурштину в українському поліссі. Вісті Донецького гірничого інституту. 2017. № 1(40). С. 118–123.

Yu. Yermakov

SUBJECTS AS MATERIAL TRACE AND OBJECTS OF SEARCH ACTIVITY DURING THE DETECTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF USE AND PROTECTION

The relevance of the article is that the process of identifying criminal offenses and those who prepare or committed them, based on knowledge of the event of the offense by isolating from the environment changes that have arisen in connection with its preparation or implementation. These changes can be detected by the traces left on the elements of the environment, which are objects, and therefore the objects of search activities include objects of the physical world, which may have signs of a criminal offense. Characterizing the specific features of the process of finding traces arising in the material sphere as a result of illegal mining activities, it should be noted that the subject of knowledge (operational worker) must clearly identify for themselves what exactly the objects signs or being in a certain place) may contain traces of a criminal offense. The article singles out objects such as material traces and objects of search activity during the detection of criminal offenses in the field of subsoil use and protection. It is noted that the process of detecting criminal offenses and persons who prepare or committed them is based on knowledge of the event of the offense by isolating from the environment the changes that have arisen in connection with its preparation or commission. Changes can be detected by the traces left on the elements of the environment, which are objects, and therefore the objects of the search activity include objects of the physical world, which may have signs of a criminal offense. It is noted that the list of these items depends on the stage of criminal acts. Objects of the physical world, as an object of exploration in the field of use and protection of subsoil, we consider from two positions: as an instrument of criminal offenses, which in itself is a sign of illegal mining and as an instrument of criminal offenses, defined as object of search activity only in the presence of certain circumstances (or signs) that indicate the possibility of their use for criminal purposes, ie, certain items are available in a certain place or in a certain person in combination with other operational information.

Keywords: *sphere of subsoil use and protection, criminal offense, detection, objects of search activity, material traces, objects.*